

Etika a právo žurnalistiky

Přednáška I – Etika, morálka, právo

doc. MgA. Jan Motal, Ph.D.

[1] Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita

[2] Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci

15. února 2026

Plán hodiny

- 1 Průběh a ukončení předmětu
- 2 Studijní literatura
- 3 Klíčové pojmy – etika, morálka, právo
- 4 Druhy etiky
- 5 Napětí mezi etikou a jinými oblastmi
- 6 Složky morálního jednání
- 7 FAQ
- 8 Zdroje a shrnutí

Průběh a ukončení předmětu

Předmět má dvě části – etika a právo.

Výuka – etika: učí doc. Jan Motal.

Výuka – právo: učí dr. Monika Hanych.

Ukončení: zkouška.

Forma zkoušky: on-line test s uzavřenými otázkami v IS na konci výuky.

Cvičný test (etika): v polovině semestru, nezapočítává se do hodnocení.

Látka ke zkoušce: přednášky, studijní opora, prezentace, zadaná četba.

Návaznosti

Právo lze dále studovat: *ZURb1217 Vybraná témata mediálního práva.*

Etiku lze dále studovat: *ZURb1218 Vybraná témata etiky médií.*

Navazující předměty jsou semináře, zaměřené více na konkrétní předměty, seminární diskuze.

ZURb1218 je vhodný pro reflexi problémů z praxí nebo z projektu bakalářské práce.

Studující si v *ZURb1218* sami volí konkrétní případy k diskuzi.

Bakalářské práce

Produktové bakalářské práce by vždy měly v reflexi obsahovat rozpravu nad etickými otázkami, jež tvorbu produktu provázely.

U eticky citlivých témat by etickou rozpravu měla obsahovat i teoretická část.

Nad etikou profese je třeba uvažovat už při rešerších a přípravě, ideálně i reflektovat zkušenosti z praxe a přemýšlet, jak předcházet problémům známým z praxe.

Studijní literatura

Etický kodex novináře SN ČR (<https://www.syndikat-novinaru.cz/o-nas/etika/eticky-kodex/>), Global Charter of Ethics for Journalists IFJ (<https://www.ifj.org/who/rules-and-policy/global-charter-of-ethics-for-journalists>)

Kodexy médií veřejné služby (ČT, ČRo)

Toolkity a manuály (např. Trusting News – <https://trustingnews.org/trustkits/>, CEMETIK – <https://www.medialnetika.cz> aj.)

Day, Louis A. Ethics in Media Communications: Cases and Controversies – základní učebnice

Patterson, Philip & Wilkins, Lee. Media Ethics: Issues and Cases (McGraw-Hill) – skvělý manuál kazuistik

Václav Moravec, Proměny novinářské etiky – dobrá poslední třetina (historická část), metodologicky nepřesné, chybí celé segmenty (např. nezávislost)

Anna Remišová, Etika médií – problematická kniha, chybí napojení na mediální teorii, v některých definicích nepřesná

Klíčové pojmy (definice)

Etika — *Definice:* Etika je filosofická disciplína, jejímž předmětem jsou hodnotící soudy, které se týkají rozdílu mezi dobrem a zlem; nauka o morálce, založená na racionální argumentaci. Dělí se na *deskriptivní* a *preskriptivní* (normativní) a *metaetiku*. (FiS, str. 111–115)

Morálka, étos — *Definice:* Morálka (étos, mrav, zvyk, obyčej) je proměnlivý, historicky a kulturně podmíněný souhrn hodnotících soudů, zvyků, norem, ideálů... (FiS, str. 277–278)

Moralita — *Definice:* Moralita je individuální, subjektivní, formální. Je svědomím jedince, oproti objektivní morálce. (AA, str. 110–111)

Pozn.: pojem „moralita“ tu chápeme v Hegelově rozlišení Sittlichkeit/Moralität. Pravá mravnost se podle něj uskutečňuje jen tehdy, pokud je moralita v souladu s morálkou.

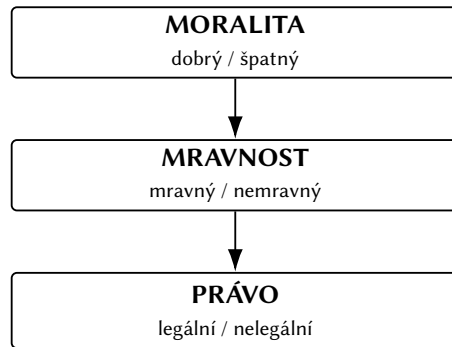
Právo — *Definice:* Právo je formální systém norem, který v určité společnosti upravuje jednání. Je kodifikováno, zaštitěno institucemi, v případě potřeby jej vynucují násilím. (FiS, str. 330)

Vztah mezi moralitou, morálkou a právem dle G. W. F. Hegela

MORALITA – „subjektivní“. Dobré je to, co je v souladu se svědomím. Základní morální rovina, člověk je *morální subjekt*.

MRAVNOST – „objektivní“. Sdílené zvyklosti a normy skupiny; „co se u nás sluší“ (*étos*). Dobré je to, co je *konformní* čili soulad svědomí s morálkou.

PRÁVO – „institucionální“. Státem stanovené normy, formálně vymahatelná pravidla. Dobré (nebo lépe *spravedlivé* je *právně stanovený étos* = kodifikované právo je obecně přijímané a v souladu se svědomím. (AA, str. 110–112)

Příklad

V běžné redakční praxi může vzniknout napětí třeba tehdy, když máme ověřenou informaci o veřejně známém člověku (např. komunální politik), že prochází závažnou zdravotní krizí – „morálka“ okolí (sdílený étos) v té chvíli může tlačit na soucit a mlčenlivost („tohle se neříká, je to jeho soukromí, nechme ho být“), zatímco naše „moralita“ (osobní svědomí) říká, že mlčení by mohlo klamat veřejnost, protože dotyčný dál formálně rozhoduje o věcech, které vyžadují plnou způsobilost (např. podepisuje smlouvy, hlasuje o rozpočtu, řídí krizovou situaci). Etika tu pomůže rozmotat konflikt hodnot: odlišit legitimní veřejný zájem od senzace, určit, co je minimálně nutné sdělit, jak minimalizovat škodu (anonymizovat detaily, nepopsat diagnózu, nešířit spekulace), dát prostor vyjádření, a hlavně transparentně zdůvodnit, proč je publikace (nebo naopak zdrženlivost) odpovědná – tedy převést střet „co se obvykle dělá“ vs. „co cítím“ do racionálního rozhodnutí, které je obhajitelné i před publikem.

Druhy etiky

Deskriptivní etika je věda, která usiluje popsat objektivně oblast morálky jako kulturní formy, je to empirická disciplína – popis zvyků, norem a obyčejů kultur, národů, společností, apod. Zkoumá, *co je*.

Preskriptivní etika je též nazývána normativní a pokouší se nalézt kritéria pro stanovení podmínek jednání, které rozlišujeme jako dobré či špatné; zabývá se tím, *co má být*.

Součástí preskriptivní etiky je i *aplikovaná etika*, která se zabývá otázkou, jak řešit specifické situace (zacházení se zvířaty, bioetika, apod.). Její součástí je i **profesní etika**, tedy normativní systémy profesí – lékařská etika, žurnalistická etika, apod.

Metaetika či analytická etika se zabývá jazykovou analýzou a reflexí jazyka, aby objasnila význam pojmů, jako je dobro, povinnost, spravedlnost, atd. Zabývá se i problémem formální správnosti obecných etických soudů.

Ne každý žurnalistický problém je etický

Pozor!

Špatně napsaný článek může být prostým řemeslným, technickým, stylistickým pochybením.

Porušení pravidel společenského chování (etikety) ještě nemusí být etický problém.

Porušení práva nemusí nutně znamenat, že je chování neetické (např. skrytá kamera, zveřejnění odposlechů).

Rozdíl mezi právem a etikou

Etické normy sice mohou být formalizované (profesní standardy, samoregulace), jde o „soukromé povinnosti“ – individuální jednání je podrobováno autonomnímu soudu (profesionála/ky, profesní komory). Na rozdíl od práva je tedy nevymáhá veřejná moc.

Mezi právem a etikou je určitá míra napětí. Právo nastavuje hranice, etika vyžaduje zdůvodnění a odpovědnost nad rámec minima. Často se říká, že „právo je minimum morálky“. Je to užitečná zkratka, ale je potřeba ji brát kriticky:

- právo nemusí být morální – může být nespravedlivé nebo sloužit partikulárním zájmům, přesto je platné

- právo ani nemusí postihovat to nejdůležitější eticky problematické jednání, některé škody jsou obtížně dokazatelné a sankcionovatelné

- v některých situacích může být eticky správné jednat proti právu (např. veřejný zájem, whistleblowing)

Příklad rozdílu mezi etikou a právem

Redakce získá od insidera interní dokumenty a e-maily, které ukazují, že veřejná instituce (např. krajská nemocnice) dlouhodobě zatajovala závažné pochybení s přímým dopadem na zdraví a bezpečnost lidí; zdroj přitom porušil smluvní mlčenlivost a materiály mohou spadat pod režim „tajemství“ nebo obsahovat citlivé údaje, takže publikace je právně riziková (hrozí žaloba, tlak na odhalení zdroje, argumentace neoprávněným nakládáním s dokumenty). Eticky ale převáží veřejný zájem: nejde o soukromí ani senzaci, nýbrž o veřejné jednání a systémové selhání, které způsobuje škodu a které veřejnost potřebuje znát, aby mohlo dojít ke kontrole moci a nápravě. Novinářská odpovědnost proto vede k rozhodnutí informovat i za cenu právního rizika, ovšem s maximální minimalizací škod: ověřit autenticitu, dát prostor reakci, zveřejnit jen nezbytné části, anonymizovat zranitelné osoby a vysvětlit, proč je zveřejnění legitimní právě ve veřejném zájmu.

Problém víry

I když jsme zvyklí o profesní etice uvažovat sekulárně (bez odkazů k náboženství), nejen v silně religiózních zemích jako např. USA je dobré uvažovat i o vztahu etiky a víry. Např. v českých médiích působí mnoho věřících lidí. Napětí mezi vírou a závazky profese řeší tím, že obě identity (novinářskou i křesťanskou) výrazně individualizují a sociálně danou normativní stránku (církvní tradice, profesní étos) přesouvají do otázky *svědomí*.

Rovina víry je podle Anzenbachera vedle morality, mravnosti a práva čtvrtou rovinou *lidské praxe*, v níž se uplatňují etické otázky. **Víra** křesťanská je založena na vztahu *lásky* („dobro“) a *hříchu* („jako nesouladu lidské vůle/života s Bohem“). (AA, str. 111)

Více viz např. Jan Motal – Michaela Vetešková, Bližší kabát než košile? *Studia Theologica*, viz zde.

James R. Rest – čtyřsložkový model morálního jednání

K etickému chování nestačí „znát pravidla“, anebo podepsat etický kodex. Je potřeba mít v souladu všechny následující složky:

Morální citlivost je schopnost identifikovat mravní problém (interpretace)

Morální úsudek je schopnost uvažovat nad chováním (analýza)

Morální motivace je schopnost prioritizovat morální hodnoty (dát jim přednost)

Morální charakter je pevnost, trvalost, sebevědomí (praktická schopnost jednání)

Příklad souladu všech složek dle Resta

Řekněme, že máme od šéfredaktora za úkol zveřejnit článek „co nejrychleji“, abychom předběhli konkurenci. Nestačí znát normy (že zpráva musí být ověřená), ale být *morálně citlivý* – identifikovat, že právě nyní může dojít k porušení normy. Zároveň se musíme být schopni zamyslet nad chování (*morální úsudek*) a zeptat, zda je správné, aby novinářstvo zveřejňovalo neověřené zprávy, i když na ně tlačí vedení redakce. Musíme být také schopni prioritizovat normu (ověřenost) např. nad ziskem, osobním prospěchem, komfortem, postupem v redakci. A nakonec musíme mít dostatek vnitřní síly, abychom dokázali postavit se vedení a říci: „Ne, nejprve to ověříme. Dokud to nebude ověřené, ven to nepůjde.“

FAQ

Q: Kde se v redakční praxi nejčastěji láme etika podle Resta?

A: Ne tolik u „úsudku“ (lidé často tuší, co je správné), ale u morální citlivosti (nepoznám, že je to etický problém) a u motivace/charakteru (tlak na rychlost, loajalita k šéfovi, strach ze žaloby, únava). Proto pomáhá zavést si rutiny: checklist k minimalizaci škod, interní oponenturu, jasné standardy např. pro práci se zdroji, apod.

Q: Když je něco legální, znamená to automaticky, že je to etické? A když je to nelegální, je to automaticky neetické?

A: Ne. Právo je kodifikované minimum vynucované institucemi, ale může být i nespravedlivé nebo slepé k některým škodám. A naopak: porušení práva může být v krajním případě eticky obhajitelné (např. whistleblowing ve veřejném zájmu) — jen je potřeba umět to zdůvodnit a minimalizovat škody.

FAQ

Q: Jak poznám, že řeším etický problém, a ne jen „řemeslnou chybu“ nebo otázku etikety?

A: Etický problém je tam, kde jde o konflikt hodnot a odpovědnost za dopady na druhé (škoda, spravedlnost, důstojnost, veřejný zájem), ne jen o styl, kvalitu textu nebo společenskou zdvořilost. Řemeslná chyba je „udělal jsem to špatně“; etický problém je „i kdybych to uměl perfektně, je správné to takhle dělat?“.

Q: Jaký je rozdíl mezi deskriptivní, preskriptivní a metaetikou – a proč to řešíme v žurnalistice?

A: Deskriptivní etika popisuje, jaké normy a zvyky lidé fakticky mají („co je“). Preskriptivní/normativní etika řeší, jaké jednání je správné a proč („co má být“) – sem patří profesní etika novinářů. Metaetika zkoumá jazyk a logiku morálních soudů (co znamená „dobré“, „povinnost“, jak funguje zdůvodňování). V žurnalistice to pomáhá odlišit: kdy jen mapujeme praxi (popis), kdy ji hodnotíme (normy) a kdy řešíme, jak ty normy vůbec obhajovat (argumentace).

Zdroje

FiS Ivan Blecha a kol., Filosofický slovník.

<https://katalog.muni.cz/Record/MUB01000279873>

AA Arno Anzenbacher, Úvod do etiky.

<https://katalog.muni.cz/Record/MUB01000120280>

Shrnutí

Etika je racionální reflexe morálky: ptá se, *proč* je něco dobré/špatné, ne jen *co* se běžně dělá.

Morálka (étos) = sdílené normy společnosti; moralita = individuální svědomí; napětí vzniká, když se rozcházejí.

Právo je kodifikované a vynutitelné institucemi; etika je širší a vyžaduje zdůvodnění nad rámec minima.

Ne každý novinářský problém je etický: někdy jde jen o řemeslo, styl nebo etketu.

Někdy může být eticky správné jednat i proti právu (veřejný zájem).

Etické jednání vyžaduje citlivost, úsudek, motivaci a charakter — nestačí „znát pravidla“.